

**VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV,
OSOBNOSTNÝCH ČŤŤ A VZŤAHOVEJ
VÄZBY U ĽUDÍ LIEČIACICH SA
ZO ZÄVISLOSTI OD ALKOHOLU**

K. ADAMČÄKOVÄ, A. HERETIK, jr.¹

¹ Katedra psychológie FiF Univerzity Komenského, Bratislava
Vedúca katedry: Doc. PhDr. Eva Rošková, PhD.

S ú h r n

Úvod: Liečbu závislostí ovplyvňujú mnohé faktory, ktoré môžu pôsobiť rizikovo aj protektívne. Podstatné sa javia byť najmä osobnostné vlastnosti, spôsoby zvládania náročných situácií a spôsoby, akými ľudia so závislosťou utvárajú a prežívajú vzťahy s druhými. Tieto faktory je potrebné skúmať preto, aby sme porozumeli príčinám vzniku závislosti u konkrétneho jedinca, a zohľadnili ich pri liečbe závislosti tak, aby bola efektívnejšia.

Ciel: Zámerom výskumu bolo preskúmať konkrétne vzťahy medzi typmi obranných mechanizmov a dimenziami osobnosti a vzťahovej väzby u ľudí liečiacich sa zo závislosti od alkoholu.

Výskumná vzorka a metódy: Výskumu sa zúčastnilo 65 participantov, ktorí sa aktuálne liečili zo závislosti od alkoholu, (81,5% tvorili muži). Boli im administrované dotazníky Temperament and Character Inventory – Revised (TCI-R), Experiences in Close Relationships – R (ECR-R) a Defense Style Questionnaire – 40 (DSQ – 40). Získané údaje boli podrobené korelačnej analýze.

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U ĽUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

Výsledky: Nezrelý typ obranných mechanizmov (DSQ-40) záporne koreloval s osobnostnými dimenziami podľa TCI-R: závislosť od odmeny, sebariadenie a spolupráca, a pozitívne koreloval s úzkosťou a vyhýbavosťou. Neurotický aj zrelý typ obranných mechanizmov pozitívne korelovali s dimenziami závislosť od odmeny, odolnosť, sebaapresiahnutie a spolupráca a nijako nesúviseli ani s úzkosťou, ani s vyhýbavosťou. Tieto zistenia poukazujú na to, že nezrelé obranné mechanizmy u ľudí so závislosťou významne súvisia s premennými, ktoré sa týkajú najmä vzťahov s inými a so sebou. To implikuje, aké spôsoby sú vhodné pre liečbu závislosti.

Záver: Na základe výsledkov štúdie odporúčame pracovať s ľuďmi so závislosťou na zmene obranných mechanizmov z nezrelých, postupne, až na zrelé. Taktiež by bolo vhodné sústrediť sa na nápravu vzťahov s inými a na získanie realistickejšieho sebaobrazu.

Klíčov é s l o v á : závislosť od alkoholu – obranné mechanizmy – vzťahová väzba – dimenzie osobnosti – terapia závislosti

K. Adamčáková, A. Heretik, jr.: RELATIONSHIP OF DEFENSE MECHANISMS, PERSONALITY TRAITS AND ATTACHMENT IN PERSONS TREATED FOR ALCOHOL DEPENDENCE

S u m m a r y

Introduction: Addiction treatment is influenced by many factors, which may be both risky and protective. The most important are the personality characteristics, ways of coping with demanding situations and the social background of the addict. These factors need to be examined in order to understand the causes of addiction in a particular individual and to take them into account in the treatment of addiction so that it is more effective.

Objective: The aim of the research was to investigate the specific relationships between the types of defense mechanisms and the dimensions of personality and attachment in persons with alcohol dependence.

Research sample and methods: 65 participants treated for alcohol dependence participated in the research, (81.5% were males). Temperament and Character Inventory – Revised (TCI – R), Experienced in Close Relationships – R (ECR – R) and

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U ĽUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

Defense Style Questionnaire – 40 (DSQ – 40) were administered. The obtained data were subjected to correlation analysis.

Results: The immature type of defense mechanisms (DSQ-40) correlated negatively with the personality dimensions reward dependence, self-directedness and cooperation, and positively correlated with anxiety and avoidance. Neurotic and mature types of defense mechanisms positively correlated with the dimensions of reward dependence, persistence, self-transcendence and cooperativeness, and were not related to anxiety or avoidance. These findings point out that immature defense mechanisms of people with alcohol dependence are significantly related to variables, which mainly relate to relationship both with others and themselves. This implies of which methods are suitable for the treatment of addiction.

Conclusion: Based on the results of the study, we recommend to work with people with addiction on change of defense mechanisms from immature to mature. It would also be useful to focus on redressing relationships with others and getting a more realistic self-image.

Key words: alcohol dependence – defense mechanisms – attachment – personality traits – therapy of addiction

Úvod

Rozvoj závislosti od alkoholu ovplyvňujú vnútorné faktory, teda biologické a psychologické danosti jedinca, a vonkajšie faktory ako sociálne okolie, socio-ekonomický status a pod. (Heller a kol., 1996). Terapia závislosti sa zameriava hlavne na tie príčiny vzniku, s ktorými je možné pracovať; teda na individuálne charakteristiky a zručnosti, kam, ako sa ukazuje, patria osobnostné črty o ktorých sa dlho predpokladalo, že sú v podstate neovplyvniteľné (Cloninger a kol., 1993), na spôsoby zvládania náročných situácií a na sociálne zázemie človeka so závislosťou.

DSM-IV (APA, 1994) opisuje obranné mechanizmy (OM) ako automatické procesy, ktoré chránia osobu pred úzkosťou plynúcou z vnútorných či vonkajších hrozieb, a ktoré moderujú individuálnu reakciu na emočné konflikty a stresory, pričom tieto procesy sú často nevedomované. Andrews a kol. (1993) kontinuálne usporiadali jednotlivé obranné mechanizmy od nezrelého, cez neurotický až po zrelý typ OM. Výskumy mnohých autorov

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U LUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

(Červená, 2007; Evren a kol., 2012; Iwanicka a kol., 2017; Redick, 2002) poukazujú na to, že u osôb so závislosťou prevláda nezrelý typ OM. Tento jav môže podľa Evrena a kol. (2012) súvisieť s alkoholizmom nasledovne: ľudia, u ktorých prevláda nezrelý typ OM užívajú alkohol najmä preto, aby zvládli úzkosť, ktorá plynie zo stresu a konfliktov. Hoci je takéto správanie neefektívne, pre týchto ľudí je to na začiatku prijateľná voľba, nakoľko ne-disponujú lepšími spôsobmi zvládania. Nadmerné pitie, spôsobuje človeku ďalšie problémy, s ktorými nie je schopný sa vyrovnáť, a to ho posilňuje v maladaptívnom správaní, ktoré si vysvetľuje alebo zdôvodňuje použitím ďalších (nezrelých) obrán tak, aby si zachoval pozitívny sebaobraz. Štúdie poukazujú aj na to, že osoby môžu pod vplyvom liečby a protektívnych faktorov prejsť od nezrelého k neurotickému až zrelému typu OM (Evren a kol., 2013; Hussin a Sabri, 2012). Podľa autorov štúdií je dôležité vedieť, aké obranné mechanizmy človek so závislosťou používa, ukázať mu adaptívnejšie varianty a pripraviť ho na možné komplikácie pri resocializácii (napr. pri získavaní si dôvery), ktoré by mohli viesť k recidíve.

Podľa Bowlbyho (2010) je hlavnou psychologickou funkciou vzťahovej väzby naučiť sa adekvátne a efektívne zvládať emócie. Z toho vyplýva, že ľudia s narušenou vzťahovou väzbou majú deficity pri regulovaní svojich emócií a vo fungovaní vo vzťahoch, a preto sa môžu uchyľovať k maladaptívnemu správaniu, ku ktorému patrí aj nadmerné užívanie alkoholu (Marshal a kol., 2018). Pritomnosť narušenej vzťahovej väzby u ľudí so závislosťou potvrdzujú výskumy Brennanovej a Shavera (1995), Develcchiovej a kol. (2016), Karimiho a kol., (2018), Kassela a kol., (2007) a ďalších autorov. Dá sa predpokladať, že pôvodné vzťahové osoby u ľudí so závislosťou od alkoholu buď absentovali, alebo na ich potreby reagovali prehnane, nekonzistentne, či zanedbávajúco. V dôsledku toho sa u nich nemohla vyvinúť bezpečná vzťahová väzba a nezažili uspokojujúci interpersonálny vzťah, v ktorom by nachádzali istotu a bezpečie. Ich vnútorné pracovné modely im ponúkajú obraz o sebe samých ako o bezcenných a obraz iných ľudí ako nezaujímajúcich sa či nedôveryhodných. Za svoje nenaplnené potreby hľadajú náhradu a často zamieňajú jednu závislosť za druhú (Flores, 2001). Narušenie vzťahovej väzby sa neviaže len na detstvo; môže k nemu dôjsť aj v dospelosti, napríklad po rozvoze. Roth (2002, in Flores, 2004) poznamenáva, že „alkoholizmus je chorobou izolácie“. Aj Flores (2001) vidí problém závislosti v dôsledku aj v reakcii na individuálne deficity pri budovaní zdravých emocionálnych vzťahov. Požívanie alkoholu môže spočiatku slúžiť ako kom-

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U LUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

penzačná aktivita, poskytujúca dočasnú úľavu od stresu, ktorú jedinec nenachádza v blízkych vzťahoch. Čím dlhšie jedinec s týmto cieľom užíva alkohol, tým viac sa na drogu pripútava, a hoci získava náhradu za interpersonálny vzťah, ešte viac si sťažuje situáciu. S postupom závislosti je fungovanie vo vzťahoch čoraz náročnejšie, čo opätovne vedie k užívaniu drogy (Flores, 2001). Neexistuje zhoda v tom, ktorá z dvoch dimenzií vzťahovej väzby – úzkosť alebo vyhýbavosť, má na vznik závislosti od alkoholu väčší vplyv. Podľa Pottera-Efrona (2006) osoby s vyššou vyhýbavosťou uprednostnia prostý vzťah s drogou pred zložitým vzťahom so skutočnou osobou. Napopak, osoby s vyššou úzkosťou nachádzajú vo svojej závislosti istotu, že nebudú objektom vzťahu opustení (Potter-Efron, 2006). Jedinci, ktorí majú vysoké obe dimenzie nachádzajú v závislosti od drogy náhradu za interpersonálny vzťah (Potter-Efron, 2006). Dimenzie úzkosť a vyhýbavosť, majú veľký podiel na tom, či a akú sociálnu oporu bude jedinec mať, ako bude zvládať stres a interpersonálne konflikty. Vzťahová väzba je koncept, ktorý v našej práci zastrešuje sociálne fungovanie jedinca – hovorí o širších okolnostiach a možných príčinách závislosti od alkoholu.

Niečo také ako „osobnosť závislého“ neexistuje; môžeme hovoriť len o faktoroch, ktoré zvyšujú jedincovu vulnerabilitu (Cloninger, 1987). Cloningerova sedemfaktorová psychobiologická teória, ktorá vzišla z klinickej tradície opisu osobnosti, popisuje prirodzené i patologické zmeny osobnosti na základe bipolárnych dimenzií temperamentu a charakteru (Cloninger a kol., 1993; Hrubý a kol., 2007). Temperamentové črty tvoria dimenzie vyhľadávanie nového, závislosť od odmeny, vyhýbanie sa poškodeniu a odolnosť. Charakterové črty tvoria dimenzie sebariadenie, spolupráca a sebaapreiahnutie. Nižšie uvádzame stručný popis jednotlivých dimenzií.

Vyhľadávanie nového (NS – *Novelty Seeking*) je vrodenný sklon reagovať na nové podnety proaktívnym správaním, ktoré zahŕňa exploračné aktivity, impulzívne rozhodovanie, vyhýbanie sa frustrácii a pod. (Cloninger a kol., 1993). Ľudia s vysokým NS sú viac náchylnejší experimentovať s drogami, než bežná populácia (Wingo a kol., 2016). Zo zvedavosti vyhľadávajú nové stimuly, rýchlo na ne reagujú a prehliadajú riziko. V užívaní drog pokračujú, aby si zachovali príjemné pocity, keďže u nich často dochádza k psychobiologickej adaptácii. NS je významným súčiniteľom pri vzniku závislosti a je relevantné pri jej predikcii (Flagel a kol., 2014; Khan a kol., 2005).

Závislosť od odmeny (RD – *Reward Dependence*) je zdedený sklon pokračovať v konaní, ktoré je reakciou na podnety predstavujúce istú sociálnu

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U ĽUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

odmenu (Cloninger a kol., 1993). RD sa manifestuje skrze sentimentálnosť, náklonnosť, sociálne väzby, závislosť na mienke či uznani iných ľudí (Cloninger a kol., 1993).

Vyhýbanie sa poškodeniu (HA – *Harm Avoidance*) je vrodenná tendencia inhibovať alebo zastaviť konanie, ktoré je reakciou na frustrujúce podnety (Cloninger, 2000). Môže sa prejavovať obavami z neznámeho, pesimizmom, vyhýbavým správaním, strachom z neistoty, hanblivosťou a rýchlou unaviteľnosťou (Cloninger a kol., 1993). Ľudia s vysokým HA anticipujú nebezpečenstvo aj tam, kde je málo pravdepodobné, čo zvyšuje ich úzkosť (Cloninger, 2000). S tým súvisia dvojaké problémy; buď je úzkosť príliš silná, alebo osoba nie je schopná sa s ňou vyrovnáť. V snahe túto úzkosť zredukovať môže osoba siahnuť aj po neefektívnych možnostiach, napr. po alkohole.

Odolnosť (P – *Persistence*) je vrodenný sklon udržiavať správanie zamerané na zvládanie frustrácie a únavy (Svrakic a kol., 1993). Typickými prejavmi sú usilovnosť, rozhodnosť, cielavedomosť a perfekcionizmus (Svrakic a kol., 1993).

Sebariadenie (SD – *Self-directednes*) je jedným z hlavných indikátorov maladaptácie a odráža individuálnu schopnosť riešiť problémy (Montag a kol., 2010). Týka sa schopnosti ovládať a prispôsobovať svoje konanie tak, aby bolo v súlade s cieľmi a hodnotami danej osoby a aby zodpovedalo konkrétnej situácii (Cloninger a kol., 1993). Prejavuje sa zodpovednosťou, spoľahlivosťou, pohotovosťou, cielavedomosťou a harmonickosťou (Cloninger, 2000). Nízke SD je typické slabou vôľou, nezodpovednosťou, obviňovaním iných, nezrelosťou a podmieňuje skorý nástup závislosti (Evren a kol., 2008). Avšak, pri niektorých egodystónnych poruchách osobnosti môže byť SD aj v norme, respektíve zvýšené.

Spolupráca (C – *Cooperativeness*) je ďalším ukazovateľom osobnosti (Cloninger a kol., 1993). Predstavuje mieru, do akej sa osoba cíti byť integrálnou súčasťou ľudskej spoločnosti (Cloninger, 2000). Jej typickým prejavom je tolerancia, empatia, ochota pomôcť iným, súcitnosť a zásadovosť (Cloninger, 2000; Cloninger a kol., 1993). Vysoké skóre na tejto charakterovej dimenzii je podľa najnovších zistení jedným z protektívnych faktorov (Boson a kol., 2019).

Sebapresiahnutie (ST – *Self-transcendence*) referuje o tom, ako veľmi sa jedinec cíti byť súčasťou niečoho väčšieho ako je on sám – vesmíru alebo prírody ako celku (Cloninger, 2000). Osoby, ktoré majú vysoké skóre ST sú du-

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U LUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

chovne založené, pokorné, skromné a žijú naplnený život (Hrubý a kol., 2007). Výskumy uvádzajú, že u osôb závislých od alkoholu môže byť vyššie ST, no nehovoria o príčinách. Myslíme si, že táto dimenzia stojí v pozadí ako doplnkový motív. Vysoká ST predisponuje jedincov, aby túžili po seba-presahujúcich či duchovných zážitkoch a živote v harmónii. Podľa nás boli osoby, u ktorých sa neskôr rozvinula závislosť, zriedka schopné nájsť také stratégie, ktoré by im pomohli naplniť transcendentné túžby, a preto siahli po alkohole, ktorý tieto potreby aspoň čiastočne nasýtil.

Ak sa črty osobnosti spoja s ďalšími vlastnosťami, akými sú obranné mechanizmy, a s nepriaznivými vplyvmi prostredia, môže to podporiť vznik závislosti rovnako, ako môžu tieto vlastnosti za iných okolností viesť k originálnemu prejavu v umení, udávaniu trendov v spoločnosti či novým objavom vo vede (Boson a kol., 2019; Wingo a kol., 2016). Podľa nás je dôležité vnímať osobnostné črty v kontexte, ako dôležitú časť mozaiky, ktorá spolu s inými činiteľmi dotvorí konečný obraz.

Podľa výskumov je u osôb so závislosťou od alkoholu najčastejšie prítomný nezrelý typ OM (Iwanicka a kol., 2017; Redick, 2002) a z osobnostných dimenzií je to najmä vyhľadávanie nového (Evren a kol., 2012; Flagel a kol., 2014; Khan a kol., 2005) a vyhýbanie sa poškodeniu (Cloninger a kol., 1996). Pri predpokladaní záporného vzťahu medzi nezrelým typom OM a dimenziou sebariadenie sme sa inšpirovali výskumom Evrena a kol., (2012) a tiež charakteristikami tejto dimenzie. Štúdie preukázali aj to, že ľudia so závislosťou od alkoholu skórujú na dimenziách úzkosť a vyhýbavosť vyššie než bežná populácia (Brennanová a Shaver, 1995; Develcchiová a kol., 2016; Karimi a kol., 2018; Kassel a kol., 2007).

Neurotický typ OM umožňuje osobám relatívne dobre zvládať bežné situácie vo vzťahoch a podľa Hussina a Sabriho (2012) u ľudí so závislosťou nastupuje po liečbe (napr. *undoing*), keď nahrádza nezrelý typ OM. Preto sme sa rozhodli zistiť súvis medzi ním a osobnostnými dimenziami, ktoré sú tak isto sociálne ladené. Závislosť od odmeny súvisí so sociálnou odmenou, spolupráca predikuje kvalitu medziludských vzťahov a seba-presiahnutie reflektuje túžbu človeka po transcendentne (Cloninger a kol., 1993). O vzťahu medzi neurotickým typom OM a úzkosťou a vyhýbavosťou sa výskumy nezmieňovali a preto sme sa oň zaujímali čisto exploračne.

Zrelý typ OM sa spája s adaptívnym fungovaním a s konštruktívnym zvládaním konfliktov (Andrews a kol., 1993) čo v Cloningerovom (1993) modeli zodpovedá tzv. zrelému charakteru, teda vysokému skóre na dimen-

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U LUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

ziách sebariadenie a spolupráca. Z tohto dôvodu sme medzi nimi predpokladali koreláciu. Keďže väčšina ľudí so závislosťou od alkoholu má problémy vo vzťahoch, alebo sa im vyhýba, čo súvisí aj s ich vzťahovou väzbou (Flores, 2004; Marshal a kol., 2018; Potter-Efron, 2006), očakávali sme, že úzkosť a vyhýbavosť nebudú korelovať so zrelým typom OM.

Metódy

Cieľom štúdie bolo preskúmať vzťah medzi typmi obranných mechanizmov, črtami osobnosti a vzťahovou väzbou u ľudí, ktorí sa liečia zo závislosti od alkoholu. Vzhľadom na teoretické koncepty a výsledky výskumov sme predpokladali, že osobnostné vlastnosti a vzťahová väzba korelujú so základnými typmi obranných mechanizmov. Zaujali nás aj vzťahy medzi typmi obranných mechanizmov a dĺžkou trvania závislosti, či dĺžkou abstinencie.

Výskumný súbor tvorilo spolu 65 respondentov liečených na závislosť od alkoholu; 33 z nich sa liečilo v Odbornom liečebnom ústave psychiatrickom, n. o. Predná Hora, a 32 z nich v Psychiatrickej nemocnici Philippa Pinela v Pezinku. Celkový počet účastníkov výskumu tvorilo 53 mužov a 12 žien. Vekové rozpätie participantov bolo od 27 do 68 rokov a priemerný vek bol $M=44,32$ rokov ($SD=9,99$). Z hľadiska vzdelania boli v našom súbore zastúpené všetky úrovne od základného až po vysokoškolské druhého stupňa. 46 respondentov dosiahlo stredoškolské vzdelanie, pričom polovica mala maturitu a polovica nie. Priemerný vek v ktorom respondenti prvýkrát požili alkoholický nápoj bol $M=17,43$ rokov ($SD = 7,19$) s rozpätím od 7 do 50 rokov. Dĺžka trvania závislosti sa pohybovala od 1 roka až po 34 rokov; medián bol 9 rokov, priemer $M=10,82$ ($SD=7,64$).

Použili sme nasledovné dotazníky a inventáre:

– Vlastný dotazník pre zacytenie demografických a s užívaním alkoholu súvisiacich faktorov,

– DSQ-40, ktorý meria obranné mechanizmy (Andrews a kol., 1993)

– Ako prežívam blízke vzťahy (ECR-R), dotazník na meranie dvoch základných dimenzií pri prežívaní vzťahovej väzby v blízkych vzťahoch (Bieščad a Hašto, 2010)

– TCI-R, inventár na meranie temperamentových a charakterových črt podľa Psychobiologickej teórie R. Cloninger a kol. (1993). Temperamentové

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŤRT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U ĽUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

črty tvoria dimenzie vyhľadávanie nového (NS), vyhýbanie sa poškodeniu (HA), závislosť od odmeny (RD) a odolnosť (P). Charakterové črty tvoria dimenzie sebariadenie (SD), spolupráca (C) a seba-presiahnutie (ST).

Zozbierané údaje sme analyzovali pomocou štatistického programu SPSS.

Vychádzajúc z teoretickej časti štúdie sme si naformulovali nasledovné hypotézy:

– Predpokladali sme, že nezrelý typ obranných mechanizmov bude pozitívne korelovať s dimenziami vyhľadávanie nového a vyhýbanie sa poškodeniu a negatívne s dimenziou sebariadenie.

– Predpokladali sme, že neurotický typ obranných mechanizmov bude pozitívne korelovať s dimenziami závislosť od odmeny, spolupráca a seba-presiahnutie.

– Predpokladali sme, že zrelý typ obranných mechanizmov bude pozitívne korelovať s dimenziami sebariadenie a spolupráca.

– Predpokladali sme, že nezrelý typ obranných mechanizmov bude pozitívne korelovať s úzkosťou a vyhýbavosťou ako základnými dimenziami vzťahovej väzby.

– Predpokladali sme, že medzi úzkosťou a vyhýbavosťou a neurotickým a zrelým typom obranných mechanizmov bude minimálny vzťah.

Výsledky

Vzťah temperamentu, charakteru a typov osobnostných obranných mechanizmov

Keďže jednotlivé typy OM navzájom korelujú, rozhodli sme sa overiť vzájomné vzťahy medzi nimi a dimenziami ECR-R a TCI-R pomocou parciálnych korelácií, ktoré eliminovali vplyv vzájomných korelácií medzi jednotlivými typmi OM.

Medzi nezrelým typom OM a črtami osobnosti sa potvrdil len predpoklad o zápornom vzťahu s dimenziou sebariadenie. Novým zistením boli štatisticky významné silné záporné vzťahy s dimenziami závislosť od odmeny a spolupráca (tab. 1).

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŤRT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U ĽUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

Tabuľka 1. Parciálne korelácie nezrelých obranných mechanizmov a dimenzií TCI-R

		NS	HA	RD	P	SD	C	ST
Nezrelé OM	Korelácia	0,240	0,249	-0,577***	0,298	-0,567***	-0,766***	0,197

* – p (hladina významnosti) <0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001;

Potvrdili sa predpoklady o vzťahoch medzi neurotickým typom OM a závislosťou od odmeny, spoluprácou a seba-presiahnutím. Ako významná sa potvrdila aj korelácia s dimenziou odolnosť (tab. 2).

Tabuľka 2. Parciálne korelácie neurotických obranných mechanizmov a dimenzií TCI-R

		NS	HA	RD	P	SD	C	ST
Neurotické OM	Korelácia	0,154	0,151	0,612***	0,414*	0,287	0,569***	0,375*

* – p (hladina významnosti) <0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001;

Medzi zrelým typom OM a zrelým charakterom sa potvrdil len vzťah s dimenziou spolupráca. Zistili sme tiež pozitívnu koreláciu s dimenziami závislosť od odmeny, odolnosť a seba-presiahnutie (tab. 3).

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U LUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

Tabuľka 3. Parciálne korelácie zrelých obranných mechanizmov a dimenzií TCI-R

		NS	HA	RD	P	SD	C	ST
Zrelé OM	Korelácia	0,154	0,151	0,612***	0,414*	0,287	0,569***	0,375*

* – p (hladina významnosti) <0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001;

Vzťahová väzba a obranné mechanizmy

V zhode s očakávaniami sme zistili, že úzkosť aj vyhýbavosť stredne silne pozitívne koreľujú s nezrelým typom OM. Medzi neurotickým aj zrelým typom OM a vzťahovou väzbou sme zistili minimálny vzťah (tab. 4).

Tabuľka 4. Parciálne korelácie typov obranných mechanizmov a dimenzií ECR-R

OM		Úzkosť	Vyhýbavosť
Nezrelé	Korelácia	0,498***	0,388*
Neurotické		0,166	0,001
Zrelé		0,110	0,160

* – p (hladina významnosti) <0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001;

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U LUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

Ďalšie zistenia vo vzťahu závislosti a obranných mechanizmov

Zistovali sme aj vzťahy medzi typmi OM a dĺžkou trvania závislosti a abstinencie. Naš záujem bol exploračný keďže literatúra sa o týchto vzťahoch nezmieňovala. Nezistili sme žiadne významné korelácie.

Diskusia

V zmysle cieľov práce sme sa snažili preskúmať vzťah medzi jednotlivými typmi obranných mechanizmov vzťahovou väzbou a črtami osobnosti u ľudí so závislosťou od alkoholu.

Zistili sme, že nezrelý typ OM nekoreluje s dimenziami vyhľadávanie nového a vyhýbanie sa poškodeniu, ako sme predpokladali. Z výskumov (Flagel a kol., 2014; Khan a kol., 2005; Wingo a kol., 2016) vyplýva, že dimenzia vyhľadávanie nového je skôr prediktorom nezrelého typu obranných mechanizmov, čo je možným vysvetlením prečo sa medzi nimi nepotvrdila korelácia. Dôvod, prečo sa vzťah medzi nezrelým typom OM a dimenziou vyhýbanie sa poškodeniu nepreukázal ako významný, môže spočívať v tom, že osoby so závislosťou od alkoholu nespracovávajú úzkosť, ktorá by vyplývala z anticipácie nebezpečenstva aj tam, kde je nepravdepodobné, ako je tomu pri vysokom skóre na dimenzii vyhýbanie sa poškodeniu, ale riešia alkoholom úzkosť, ktorá plynie z nedostatočne nasýtenej túžby po blízkosti a zo strachu zo straty partnera, ako je tomu pri vyššej dimenzii úzkosť v rámci vzťahovej väzby (Kassel a kol., 2007; Potter-Efron, 2006). Potvrdil sa predpoklad o tom, že medzi nezrelým typom OM a sebariadením je silný záporný vzťah, čo je v súlade nielen s výskumom Evrena a kol. (2012), ale aj s teoretickým popisom týchto charakterových črt. Silný záporný vzťah medzi dimenziou spolupráca a nezrelým typom OM podľa nás sčasti reflektuje narušené vzťahy s druhými, ktoré sú pre jedincov so závislosťou od alkoholu typické. Záporný vzťah medzi temperamentovou dimenziou závislosť od odmeny a nezrelým typom OM je pre nás novým zistením, ktoré sa doposiaľ neobjavilo v žiadnom výskume. Nízke skóre na dimenzii závislosť od odmeny predisponuje jedinca k väčšej nezávislosti, nízkej sugestibilite, odmeraným sociálnym prejavom a nízkemu vplyvu mienky ostatných. To v spojení s narušenou vzťahovou väzbou môže viesť k tomu, že si jedinec nenájde ni-

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U ĽUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

koho, od koho by sa naučil adaptívnejšie reagovať na konflikty a stres, a preto uňho budú prevládať najmä nezrelé obranné mechanizmy. Psychometrickým problémom je však silná korelácia medzi dimenziami závislosti od odmeny a spolupráca, čo mohlo skresliť výsledok.

Zistili sme, že neurotický typ OM silno koreluje s dimenziami závislosti od odmeny a spolupráca stredne silno s dimenziami seba-presiahnutie a odolnosť. V tom vidíme možné implikácie pre prax. U tých osôb, ktoré si priznali, že majú problém a ktoré majú snahu naučiť sa fungovať inak a nevracať sa k predošlému závislému správaniu, by sme odporúčali pracovať na ich sociálnom zázemí. Navrhujeme smerovať ich snahu na zlepšenie vzťahov s osobami, ktoré sú im už počas liečby oporou – najčastejšie sú to rodinní príslušníci, milostní partneri, či priatelia. Tieto osoby by bolo vhodné poučiť o tom, že môžu participovať na liečbe človeka so závislosťou tak, že budú podporovať jeho snahu abstínovať, spoločne hľadať konštruktívnejšie spôsoby riešenia konfliktov a stresových situácií. V rámci liečby by sa dal využiť aj nami zistený stredne silný vzťah medzi neurotickým typom OM a odolnosťou, a to prácou na zrelších OM, napríklad na anticipácii, ktorá by zároveň pomáhala prekonávať náročnejšie obdobia, počas ktorých sú ľudia so závislosťou dlhodobo a bez väčších úspechov vystavení frustrácii.

Positívnu koreláciu medzi zrelým typom OM a dimenziou sebariadenie sme nepotvrdili, no okrem toho, že sme dokázali silnú pozitívnu koreláciu medzi zrelým typom OM a dimenzie spolupráca, sme zistili, že zrelý typ OM pozitívne koreluje aj s dimenziami závislosti od odmeny, odolnosť a seba-presiahnutie, a to stredne silno. Nakoľko sa výskumy o zrelom type OM u ľudí so závislosťou nezmieňujú, môžeme si len domýšľať vysvetlenie týchto súvislostí. Zaujímavé je však to, že neurotický aj zrelý typ OM korelujú s tými istými dimenziami osobnosti. Vidíme v tom podporu pre vyššie spomenuté implikácie pre prax. Dimenzia spolupráca je charakterová, čo znamená, že sa na nej počas života dá pracovať a podľa nás má v nastavovaní liečby človeka so závislosťou svoje miesto. Pracovať na vzťahoch s inými ľuďmi či vyššou entitou, môže byť pre osobu so závislosťou dostatočnou motiváciou i podporou. Ak sa k tomu pridruží práca na efektívnejších spôsoboch zvládania stresu a konfliktov, ktoré zahŕňa aj zrelý typ OM, môže sa podľa nás riziko recidívy výrazne znížiť. Spomedzi zreých obranných mechanizmov sme spomenuli len anticipáciu, no patrí k nim aj humor, supresia či sublimácia. Za zmienku stojí humor, lebo je ľahko dostupný a nie je až také náročné ho používať. Sublimácia ako spôsob spracovania stresu skrze šport či umenie,

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U LUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

môže byť pre mnohých ľudí takisto efektívna. V mnohých liečebniach pre osoby so závislosťou od drog sa športuje a využíva sa tam arteterapia, biblioterapia či muzikoterapia, čo hodnotíme kladne a tieto aktivity navrhujeme viac propagovať ako efektívnejší spôsob uvoľnenia napätia a zbavenia sa stresu.

Ďalej sme zisťovali vzťah medzi nezrelým typom OM a dimenziami vzťahovej väzby – úzkosťou a vyhýbavosťou. Ukázalo sa, že je medzi nimi stredne silný vzťah, čo je v súlade s predchádzajúcimi zisteniami mnohých autorov (Brennanová a Shaver, 1995; Develcchiová a kol., 2016; Karimi a kol., 2018; Kassel a kol., 2007). Netvrdíme, že dimenzie vzťahovej väzby sú prediktorom typov OM, no podľa spomínaných výsledkov tieto dva koncepty navzájom súvisia. Spôsob nápravy, či korekcie je komplikovaný; veď najťažšie sa nám menia zaužívané postoje, a v rámci liečby je náročné zabezpečiť ľuďom so závislosťou hlboký, blízky a zdravý väzbový vzťah. Dá sa však pracovať na seba-obraze a obraze iných a to, okrem iného, aj zamenením nezrelých obrán za zrelšie obranné mechanizmy. Pomôcť by mohol aj niekto zo sociálneho okolia človeka so závislosťou, kto mu je dostatočne blízky a bude ochotný kráčať s ním po ceste k uzdraveniu. Možno práve zážitok toho, človek so závislosťou ukáže druhému svoju najhoršiu stránku bez strachu, že bude opustený, bude pre neho bodom zlomu. Takýto vzťah, spolu s prácou na sebe by mohli postupne viesť k tomu, že zmení svoj pohľad na seba i iných, začne si vyhľadávať také vzťahy, ktoré ho naplňujú a ponúkajú mu dostatočnú oporu a bude sa v nich správať adaptívnejším, menej toxickým spôsobom. Avšak, uvedomujeme si, že toto je pre mnohých ľudí so závislosťou od alkoholu nedosiahnuteľným cieľom a preto odporúčame pracovať aspoň na zmene obranných mechanizmov.

Medzi neurotickým typom OM a dimenziami vzťahovej väzby sme zistili len minimálny vzťah. Vysvetľujeme si to tým, že v našej vzorke mohol byť neurotický typ OM zastúpený málo na to, aby sa prejavil možný vzťah medzi ním a úzkosťou a vyhýbavosťou. Okrem toho, tento typ OM pomáha ľuďom relatívne dobre fungovať v bežných životných situáciách, a preto môžu celkom dobre zvládať konflikty vo vzťahoch a z nich prameniace nepríjemné emócie, čo by znamenalo, že budú mať nižšiu úzkosť a vyhýbavosť ako ľudia so závislosťou, ktorí využívajú nezrelý typ OM (Andrews a kol., 1993; Červená, 2007).

Potvrdil sa aj náš predpoklad o tom, že medzi zrelým typom OM a dimenziami vzťahovej väzby je minimálny vzťah. Ako podnet pre budúci vý-

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U ĽUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

skum by bolo zaujímavé dlhodobé sledovanie zmeny týchto premenných u ľudí so závislosťou od alkoholu, ktorí niekoľko rokov abstínujú. Mohlo by to ukázať, či a ako sa obranné mechanizmy menia a ako súvisia s procesom liečby a uzdravovania.

Limity výskumu

Výskumný súbor, s ktorým sme pracovali, nebol reprezentatívny, nakoľko bol vybraný príležitostným výberom; prevažovali v ňom muži (81,5 %) a tvorili ho prevažne príslušníci strednej generácie. Kvôli týmto nedostatkom nemožno výsledky nášho výskumu zovšeobecniť na celoslovenskú populáciu osôb so závislosťou od alkoholu.

Metódy, ktoré sme vo výskume použili boli sebaopisovacie dotazníky, založené na výpovediach respondentov. Hoci sme sa snažili eliminovať vplyv nedbanlivého vyplnenia, použitý postup nemohol zabrániť účastníkom odpovedať nepravdivo, alebo sociálne žiaducim spôsobom.

Záver

V našej práci sme skúmali obranné mechanizmy, vzťahovú väzbu a črty osobnosti u osôb so závislosťou od alkoholu. Túto koncepciu sme pri téme závislosti od alkoholu vybrali preto, že ponúka komplexný pohľad. Zahŕňa osobnosť človeka so závislosťou, spôsoby, akými reaguje na stresové a záťažové situácie a to, ako funguje vo vzťahoch s druhými ľuďmi. Tieto informácie sú pri liečbe závislosti dôležité, pretože poukazujú na možné príčiny jej vzniku a načrtávajú vhodné oblasti pre terapiu (Červená, 2007; Delvecchio a kol., 2016; Evren a kol., 2013). Výsledky našej štúdie poukázali na niektoré vzájomné vzťahy medzi obrannými mechanizmami, dimenziami osobnosti a vzťahovej väzby, čo môže byť prínosné pre prax.

Za najvýznamnejšie považujeme zistenia, že osobnostné dimenzie závislosti od odmeny, odolnosť, sebariadenie a spolupráca významne súvisia s neurotickým a zrelým typom obranných mechanizmov. Z toho podľa nás vyplývajú implikácie pre prax – zistiť, aké typy obranných mechanizmov jedinca so závislosťou používa, a podľa toho s ním pracovať buď na získaní zrelších typov obranných mechanizmov (ak ide napr. o popieranie), alebo

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U LUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

ich zohľadniť pri príprave na resocializáciu (ak má napr. tendenciu používať odčinenie).

Ďalej sme zistili, že dimenzia úzkosť významne koreluje s nezrelým typom obranných mechanizmov. Domnievame sa, že to môže vysvetľovať pozadie vzniku závislosti – osoby v užívaní psychoaktívnej látky vidia spôsob ako zmierniť negatívne emócie, ktoré sa týkajú osamelosti a problémov vo vzťahoch ako to tvrdí aj Potter-Efron (2006). Zaujímavé by bolo zamerať sa na podrobnejšiu analýzu jednotlivých obranných mechanizmov, nielen ich troch širších kategórií.

L i t e r a t ú r a

- American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (4th Edition). Washington, DC: American Psychiatric Association, 1994. 886 s.*
- Andrews, G. – Singh, M. – Bond, M.: The Defense Style Questionnaire. J Nerv Ment Dis, 181, 1993, 4, s. 246 – 256*
- Bieščad, M. – Hašto, J.: Diagnostikovanie typov vzťahovej väzby (Attachment) v dospelosti s použitím nástrojov dostupných v našich podmienkach. Psychiatrie, 14, 2010, 2, s. 68 – 74*
- Boson, K. – Wennberg, P. – Fahlke, C. – Beglund, K.: Personality traits as predictors of early alcohol inebriation among young adolescents: Mediating effects by mental health and gender-specific patterns. Addict. Behav, 95, 2019, s. 152 – 159*
- Bowlby, J.: Vazba. Teorie kvality raných vzťahů mezi matkou a dítětem. Praha: Portál, s.r.o., 2010. 360 s.*
- Brennan, K. – Shaver, P.: Dimensions of adult attachment, affect regulation, and romantic relationship functioning. Pers Soc Psychol Bull, 21, 1995, 3, s. 267 – 283*
- Cloninger, C. R.: A systematic method for clinical description and classification of personality variants. Arch Gen Psychiatry, 43, 1987, s. 573 – 588*
- Cloninger, C. R.: Biology of personality dimensions. Curr Opin Psychiatry, 13, 2000, 6, s. 611 – 616*
- Cloninger, C. R. – Svrakic, D. M. – Przybeck, T. R.: A Psychobiological Model of Temperament and Character. Arch Gen Psychiatry, 50, 1993, 12, s. 975 – 990*
- Červená, H.: Obranné mechanismy ega u klientů se syndromem závislosti na alkoholu. Adiktologie, 7, 2007, 1, s. 22 – 39*
- Delvecchio, E. – Di Riso, D. – Lis, A. – Salcuni, S.: Adult Attachment, Social Adjustment and Well-Being in Drug-Addicted Inpatients. Psychol Rep, 118, 2016, 2, s. 587 – 607*

K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŔT A VZŤAHOVEJ VÄZBY U ĽUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU

- Evren, C. – Cagil, D. – Ulku, M. – Ozcetinkaya, S. – Gokalp, P. – Cetin, T. et al.:* Relationship between defense styles, alexithymia and personality in alcohol-dependent inpatients. *Compr Psychiatry*, 53, 2012, s. 860 – 867
- Evren, C. – Dalbudak, E. – Çakmak, D.:* Alexithymia and personality in relation to dimensions of psychopathology in male alcohol-dependent inpatients. *Klinik Psikofarmakol Bu Iteni*, 18, 2008, s. 1 – 8
- Evren, C. – Yigiter, S. – Bozkurt, M. – Cagil, D. – Ozcetinkaya, S. – Can, Y. et al.:* Personality Dimensions and Defense Styles that are Related with Relapse During 12 Month Follow-up in Male Alcohol Dependents. *Dusunden Adam*, 26, 2013, s. 248 – 257
- Flagel, S. B. – Waselus, M. – Clinton., S. M. – Watson, S. J. – Akil, H.:* Antecedents and consequences of drug abuse in rats selectively bred for high and low response to novelty. *Neuropharmacol*, 76, 2014, s. 425 – 436
- Flores, P. J.:* Addiction as an attachment disorder: implications for group psychotherapy. In: Reading, B. – Weegmann, M.: *Group Psychotherapy and Addiction*. New Jersey: Wiley, 2004. s. 1 – 18
- Flores, P. J.:* Addiction as an Attachment Disorder: Implications for Group Therapy. *Int J Group Psychother*, 51, 2001, 1, s. 63 – 81
- Heller et al.:* Závislosť známa neznáma. Praha: Grada Publishing, 1996. 162 s.
- Hrubý, R. – Ondrejka, I. – Nosálová, G.:* Základy teórie osobnosti podľa R.C. Cloninger. *Psychiatria*, 14, 2007. 2-3, s. 114 – 120
- Hussin, A. H. M. – Sabri, F.:* Defense Mechanisms Styles of Relapsing Addicts in Malaysian Context. *Int J Human Soc Sci*, 2, 2012, 24, s. 218 – 224
- Iwanicka, K. – Gerhant, A. – Olajossy, M.:* Psychopathological symptoms, defense mechanisms and time perspectives among subjects with alcohol dependence (AD) presenting different patterns of coping with stress. *PeerJ*, 4, 2017, 5, s. 1 – 14
- Karimi, Z. – Haghshenas, L. – Mohtashami, T. – Dehkordi, M. A.:* Investigating the role of attachment styles, dysfunctional attitudes, and spirituality in predicting membership in addicted and non-addicted groups. *PsyCh Journal*, 2018, s. 1 – 11
- Kassel, J. – Wardle, M. – Roberts, J.:* Adult attachment security and college student substance use. *Addict Behav*, 32, 2007, 6, s. 1164 – 1176
- Khan, A. A. – Jacobson, K. C. – Gardner, C. O. – Prescott, C. A. – Kendler, K.S.:* Personality and comorbidity of common psychiatric disorders. *Br J Psychiatry*, 186, 2005, s. 190 – 196
- Marshall, S. W. – Albery, I. P. – Frings, D.:* Who stays in addiction treatment groups? Anxiety and avoidant attachment styles predict treatment retention and relapse. *Clin Psychol Psychother*, 25, 2018, s. 525 – 531
- Montag, Ch. – Jurkiewicz, M. – Reuter, M.:* Low self-directedness is a better predictor for problematic internet use than high neuroticism. *Comput Hum Behav*, 26, 2010, 6, s. 1531 – 1535

**K. ADAMČÁKOVÁ, A. HERETIK, jr. / VZŤAH OBRANNÝCH
MECHANIZMOV, OSOBNOSTNÝCH ČŤRT A VZŤAHOVEJ VÄZBY
U ĽUDÍ LIEČIACICH SA ZO ZÁVISLOSTI OD ALKOHOLU**

Potter-Efron, R.: Attachment, Trauma and Addiction. *J Chem Depend Treat*, 8, 2006, 2, s. 71 – 87

Redick, R. T.: The defense styles of outpatient substance abusers vs. nonsubstance abusers. *Diss Abstr Int*, 63, 2002, s. 2070

Wingo, T. – Nesil, T. – Choi, J-S. – Li, M. D.: Novelty Seeking and Drug Addiction in Humans and Animals: From Behaviour to Molecules. *J Neuroimmune Pharmacol*, 11, 2016, s. 456 – 470

Doručené do redakcie: 4. 2. 2020

Prijaté na publikovanie: 7. 7. 2020

Adresa korešpondenčného autora: Mgr. Katarína Adamčáková
Kolégium A. Neuwirtha
Nám. padlých hrdinov 7
900 28 Ivanka pri Dunaji
adamcakova.katarina@gmail.com